

Dârülmülk Konya

TARİH, KÜLTÜR, SANAT VE MEDENİYET
2023 / 2

“Vuslat”ın
750. yılında
Hz. Mevlânâ
ÖZEL SAYI

Konya

KONYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
ADINA SAHİBİ
Uğur İbrahim Altay

YAYIN KURULU

Ahmet Emre Bilgili

Azmi Özcan

Beşir Ayvazoglu

Coşkun Yılmaz

Erhan Afyoncu

Hilmi Şenalp

Mahmut Erol Kılıç

Mustafa Fayda

Mustafa S. Küçükbaşçı

Özkul Eren

Şükrü Koyuncu

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Mustafa S. Küçükbaşçı

Coşkun Yılmaz

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Ahmet Bilgiç

YAYIN KOORDİNATÖRÜ

Osman Demirtaş

EDİTÖR

Ekrem Aytaç

Mehmet Bilal Yamac

SANAT YÖNETMENİ

Özkul Eren

GRAFİK TASARIM ve UYGULAMA

Yasin Ilıcalı

FOTOĞRAF

Konya Büyükşehir Belediyesi Arşivi

İzzet Keribar

Ekrem Aytaç

2023-2

BASKI

Seçil Ofset

100. Yıl Matbaacılar Sitesi 4. Cadde No: 77

Bağcılar-İstanbul

www.secilofset.com • Sertifika No: 44903

İLETİŞİM

Konya Büyükşehir Belediyesi

Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı

Mevlana Kültür Merkezi Çimenlik Mahallesi

Aslanlı Kışla Caddesi No: 8 Karatay/KONYA

Tel: 444 55 42

web: www.konya.bel.tr

e-mail: darülmülk@konya.bel.tr

MERHABA...

Türk-İslâm düşüncesinin insan formunda tecessümü olarak nitelenebilecek Hz. Mevlânâ, Dârülmülk Konya'nın ikinci sayısının gündemini teşkil ediyor. Konya ve Hz. Mevlânâ, biri olmadan diğerinin düşünülmemeyeceği madde ve ruh bütünlüğünün ifadesi. Bu tecelli her biri düşünce dünyamızın ufuklarını zenginleştiren seçkin yazarlarımız tarafından çeşitli yönleri ile kaleme alındı ve tarihe not düşüldü. Bu yazılar özel hazırlanan illüstrasyon ve görsel malzemelerle de desteklendi.

Milletleri büyük yapan bir husus da kader anlarındaki davranış kabiliyetleridir. Adeta kurucu mayanın her hal ve şartta yaşatılması anlamına gelen bu kabiliyet tam da ihtiyaç duyulduğu anda kendi içinden yetişen nefeslerin sıcaklığı ile harekete geçer. 13. yüzyıl böyle bir kader anıdır. Türk-İslâm geleneği tarihin kaydettiği en çetin imtihanlardan biri ile karşı karşıyadır. Bir taraftan Moğol istilâsı diğer taraftan Haçlı saldırıları ile maruz kalman girdaptan kurtulma başta Hz. Mevlânâ olmak üzere Yunus Emre, Hünkar Hacı Bektaş, Hacı Bayram Veli, Şeyh Edebali, Abi Evren ve daha niceleri gibi

gönül erlerinin yeşerttiği mayanın hayatıyeti ile yeni bir yolculuğu başlatmıştır. Bu gönül erlerinin her biri yanmış yıkılmış bir coğrafyada bütün ümitlerini kaybetmiş insanlara yeni bir hayat nefesi üflediler. Her biri aynı hakîkatı kendi dilince seslendirdi.

Tarihin yetiştirdiği en güzîde şahsiyetlerden biri olan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî de “Toprağa sevgiden başka bir tohum ekmeyiz” diyerek Türk-İslâm medeniyet anlayışının temel harcının sevgi olduğunu tebeyyün ettirmişti. İşte bu harcı korumak yarınların teminatıdır. Ancak geleneği korumak onu müzelik malzeme keyfiyeti ile değil yaşayan bir değer olarak yarınlara aktarmak ile anlamlı hale gelir. Onun için de yine Hz. Mevlânâ’nın ifadesiyle “Yeni şeyler söylemek” gereklidir. Her dem yenilenmek her an tazelenmek.

2023 senesi vuslatın 750. yılı münasebetiyle bütün dünyada “Mevlânâ Yılı” olarak idrak edilecek. Onun için Konya’ya ve bize düşen büyük sorumluluklar var. İlim ve irfan müktesebatımızın bütün dünyaya yeniden takdimi için bu vesileyi bir imkân olarak değerlendirip tarihin bu en muteber isimlerinden birinin rehberliği ile sevginin bütün hal ve tecellilerini yeniden mahzun ruhlara üflemek lâzım. Dârülmülk Konya bu sayısına bu saikle hazırlandı.

Kıymetli okuyucularımız; dergimizin bu sayısı baskı aşamasında iken bir başka vuslat daha gerçekleşti ve çok kıymetli Prof. Dr. Mustafa Sabri Küçükaşcı hocamız dar’ül-bekaya irtihal eyledi. O olmasaydı bu dergi ete kemiğe bürünemezdi. Âdeta mesuliyetini ikmal ile bizlere emanet bırakıp sonsuzluk yolculuğuna çıkar gibi gitti. Konya’nın Türk-İslâm âlemine hediye ettiği yiğit bir kıymet olarak ardında nice güzellikler bırakıp Rahmet-i rahmâna kavuştu. Dârülmülk Konya’da bu güzelliklerden olduğu için vuslat sayımız onun aziz hatırasına ithaf olunur. Makamı âli, menzili mübarek olsun.

Dergimizin yayınıyla ilgili kararlılığı ve yayın kurulunun kararlarına desteğinden dolayı Konya Büyükşehir Belediye Başkanımız Uğur İbrahim Altay’a, yazarlarımıza, tasarım ekibine, katkıda bulunan bütün dostlara müteşekkirimiz.

YAYIN KURULU

MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKAŞCI
22 Aralık 1963 - 29 Temmuz 2023

*Bir talebe heyecanı,
muhabbeti ve gayretiyle hazırladığı
“Vuslat” Özel Sayımızı
son bir hatıra gibi bırakarak aramızdan ayrılan
muhterem hocamızı sevgi, saygı ve
rahmetle yâdediyoruz.*

Dâriülmülk
Konya

İÇİNDEKİLER

06
MEVLÂNÂ VE YUNUS SELÇUKLU'DAN OSMANLI'YA MEVLEVÎLİK
BEŞİR AYVAZOĞLU

14
NİÇİN MEVLÂNÂ VE NİÇİN ŞİMDİ?
SEYYİD HÜSEYİN NASR

18
ÂLİM VE DEVLET ADAMI İLİŞKİSİNDEN İLİM VE SİYÂSET
İLİŞKİSİNE
TAHSİN GÖRGÜN

26
MEVLEVÎLİK VE HAT SAN'ATI
UĞUR DERMAN

42
MAHMUT EROL KILIÇ İLE İRFAN GELENEĞİMİZ VE HZ. MEVLÂNÂ
ETRAFINDA "İKİMİZİN KALBİ BİRDİR, SEN BENİMSİN; BEN SENİNİM"
MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKAŞCI

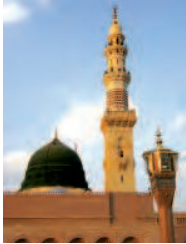
62
HZ. MEVLÂNÂ VE İNSANLAR ARASINDAKİ FARKLAR
ŞULE GÜRBÜZ

78
VARLIK VE RUH ANLAYIŞI BİLİMSEL BİLGİ-HZ. MEVLÂNÂ
M. EMİN ÜNAL

84
İNCİRE LAYIK OLDUĞUNU DÜŞÜNEN KUŞÇAĞIZLAR DEĞİLSEK
AVUCUMUZDAKİ SÜT NEREDEN?: BİR "MEVLÂNÂ FELSEFESİ"NE
NEDEN İHTİYAÇ DUYARIZ?
EMİNE CANLI

110
MEVLÂNÂ DERGÂHI VE KALEMİŞLERİ
ALİ FUAT BAYSAL

116
KONYA'DA MESNEVÎHANLIK GELENEĞİ VE MESNEVÎHANLAR
AHMET ÇELİK • HASAN YAŞAR

156
ÂLGİ İLE HAKİKAT ARASINDA İNSAN
ABDULLAH KUŞLU

164
"PEYGAMBERİMİZİN YOLU AŞKTIR..."
SÂFİ ARPAGUŞ

174
İKİ KİTAP, TEK HAKİKAT: MESNEVÎ-Yİ ŞERİF VE
MUHAMMEDİYYE
MEHMET BİLAL YAMAK

181
MOĞOL KUMANDANI BAYCU, MEVLÂNÂ VE KONYA
NADİR KARAKUŞ

188
MEVLÂNÂ'NIN HUZURU
YAVUZCAN GÖKÇER • MELİKHAN KİRAZOĞLU

222
İZMİR MEVLEVÎHÂNESİ VE NEYZEN TEVFİK
MEHMET DEMİRCİ

228
YAPAY ZEKÂNIN DİLİYLE MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN
HASAN AKAY

236
BİR TURİZM OBJESİ OLARAK 'GÖRSEL MEVLEVİLİK'
AHMET EMRE BİLGİLİ

252
BEYAZIT YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ'NDE
MİNYATÜRLÜ MESNEVÎ-İ MANEVÎ NÜSHASI
BEKİR ŞAHİN

262
MESNEVÎ'DEN BİR HİKÂYE HZ. ÖMER VE İHTİYAR
ÇALGICI
AHMET ANGI

274
HZ. MEVLÂNÂ VE İRFÂN
ALİ TEMİZEL

284
MEVLÂNÂ'NIN ESERLERİNDE ÜRETİM VE ÇALIŞMA
ADEM ESEN

300
ŞEMS VE MEVLÂNÂ
ABDULKERİM SURUŞ • MELİKHAN KİRAZOĞLU

312
MEVLÂNÂ
MUSTAFA ASIM KÜÇÜKAŞCI

Konya Aziziye Camii 1872

MEVLÂNÂ'NIN ESERLERİNDE ÜRETİM VE ÇALIŞMA

ADEM ESEN

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (M.1207-1273), Anadolu Selçukluları döneminde yaşamış bir mutasavvıftır. Görüşleri, yaşadığı dönemde ve sonrasında canlı olarak kalmıştır. Bu özellik hâlâ devam etmektedir. Anadolu Selçukluları döneminde sanayi üretiminin arttığı, bunun ticarete ve refaha dönüştürüldüğü görülmektedir. Dolayısıyla bu dönemde Anadolu Selçuklu toplumu, dönemin dünyasının en müreffeh toplumu olmuştur.

Mevlânâ'nın üretim ve çalışmaya dair görüşlerini aşağıda değerlendirmeye çalışacağız.¹

Üretim

Üretim için temel kaynaklardan birisi bilgidir. Mevlânâ'ya göre dünyada tüm bilgiler dünyayı imar etme (ahır bina etmek) aracıdır, böylece ahırda sığır ve deve gibi hayvanların korunması bile sağlanır.²

İktisadi kaynaklar üretim için istihdam edilmeyip atıl tutulursa hiçbir kazanç elde edilemez. Bunu Mevlânâ şu sözleriyle ifade etmektedir: “*Ekin eken kimsenin vakıa ambarı boşalır fakat tarlası iyileşir. Bir tohumu ambarı saklayıp stok edenin ise buğdayını hadisat bitleriyle fareler yer.*”³

Mevlânâ'nın eserlerinde üretim ve emek değerli sayıldığı halde, ganimet kazançları üzerinde hemen hemen hiç durulmamaktadır. Mevlânâ'nın bu konudaki görüşüne, O'nun cihat anlayışının etkisini görmek mümkündür. O'na göre cihat iki kısımdır; birincisi kâfirlerle savaşmak iken, ikincisi mânevî cihat olup insanın istekleriyle mücadele etmesi ve Şeytan'la uğraşmasıdır. Birincisine küçük cihat, ikincisine ise büyük cihat denmiştir. Mesnevî'de büyük cihat, yani insanın nefsinin istekleriyle mücadelesi işlenmiştir. Buna karşın Mevlânâ'nın eserlerinde ticaret ve üretimden çokça örnek verilmektedir. Dolayısıyla feodal-politik temelli kazançlar (savaş ganimeti vb), temel kazanç kaynağı olarak görülmemektedir. Böylece Mevlânâ'nın cihat yoluyla ganimet elde etmeyi asli kazanç olarak görmediği sonucuna ulaşabiliriz.

“Kazanan Allah'ın sevgilisidir” sözü gereğince kazanmak övülmüştür. Kazanılan malların sermaye oluşturması meşru olmakla beraber, bunun kapitalizmdeki sınırsız bir kâr hırsı ve sermaye birikimi anlayışı gibi hoş görülmemektedir. Nitekim “Biriktiren sevgilidir” şeklinde bir görüş olmamıştır. Harcamaya yönelik müdahale sadece haramlık sınırında kalmaktadır.

¹ Bu yazı, Adem Esen, Mevlânâ Celâleddin Rumi'nin İktisat Anlayışı adlı kitaptan türetilmiştir. (İstanbul, 2012, Ötüken yayınları)

² Mevlânâ, Mesnevi, Beyit 13951.

³ Mevlânâ, Mesnevi, Beyit 2243-2244.

Dünya ve Hareket

Bu çalışma için rahmetli Şefik Can Beyefendi'ye, Mevlânâ'nın iktisat anlayışının ne olduğunu sordum. Merhum'un bana ilk söylediği husus, "Hareketlerde bereket vardır." ifadesi oldu. Mevlânâ'nın temel iktisat anlayışı, dünyadaki hareketliliğe paralel olarak iktisâdî hayatta da harekettir. Çünkü dünya hareket üzerine kuruludur: *"Hareketlerde bereket vardır"*,⁴ eğer tezyid etmezsen (artırmazsan) sermayeni zayi edersin. Sen arzdan daha dün (aşağı) değilsin. Zemin harekât ve bellenmek ile nebat verir, fakat terk edilince sertleşir. Binaenaleyh kendinde bir talep gördüğün vakit, gelip git. "Bu gelip gitmeden ne faide vardır?" deme, sen git, faide zabir olur. Bir kimsenin dükkânına gitmesi için faide garazına (gayesine) ihtiyaç yoktur. Rızkı, Hak Teâlâ verir. Eğer evde oturursa, bu hal tariki istiğnâdır; rızık gelmez. O yavrunun ağlaması üzerine validesinin ona süt vermesi acip (ilginç) değil midir?"⁵

Yine Mevlânâ, insanın gayret göstermesini ister, tembelliğin ise sıkıntı meydana getireceğini söyler: *"Tanrı, kanatlarımızı gayretten, çalışıp çabalamadan yaratmıştır; mademki dirisiniz hareket edin, gayret gösterin. Tembellikle ümit kanadı pörsür, çürür; kolunuz-kanadınız döküldü, düştü mü artık neye layık olursunuz bir düşünün."*⁶

Hayvanların geçim gayretlerini Mevlânâ şöyle belirtir:

"Kedi, o delikten rızıklandığı için delik başında bekler durur, oturur kalır. Başka bir kedi de damlarda dolaşır. Kuş yakalar, onu yer, onunla

*geçinir. Birisi çulbalık peşinde koşar. Öbürü elbise parası kazanmak için bekçilik yapar. Bir başkası da işsiz güçsüzdür, yüzünü ötelere mekânsızlık âlemine çevirmiştir. Çünkü onun can gıdasını da oradan sen vermektesin... İnsanların bir kısmı da, çocuklar gibi, şu birkaç günlük ömrü göç gecesi gelip çatıncaya kadar oyunla geçirirler."*⁷ Mevlânâ baharın gelişini ve ortaya çıkan güzellikleri de şöyle anlatır: *"Şu lafazan leyleğe bak, minberin üstüne çıkmış da haydin diyor, iş zamanı geldi."*⁸

*Rızkı veren Allah'tır. Ancak, Allah'ın rızıklandırması bir vasıta ile olur: "Tokluk Allah'ındır, yani mahlûkatı doyuran Allah'tır. Lakin tabiata mahkûm ve doymak için bir şey mecbur olanlar, ekmek vasıtası olmaksızın nasıl doyarlar?"*⁹

Hareketli olmanın gereği konjonktürü takip etmektir. Mevlânâ da *"Zaman sana uymazsa sen zamana uy"*¹⁰ sözüyle gelişmelerin takip edilmesini tavsiye eder. *"Dünya rızıkma düşkünlük kötü bir şey olduğu gibi, utanmak da rızık elde etmeye engeldir."*¹¹ Ayrıca *"... Borçlanmaktan korkma"*¹² ifadesi cesaretin gerekliliğini vurgular.

Çalışmak Hakkında

Dünya, "darul-mesai"; yani çalışma alanıdır. İnsanın dünya ve ahiret kazancı çalışmasına bağlıdır. Mevlânâ, insanın atalet (tembellik) içinde olmayıp faydasız didinmesinin bile önemli olduğunu söyler. "İnsan için, çalıştığı

4 Selefin sözü olarak zikredilen bu söz için bk. Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, s.115, H.no:1844.

5 Mevlânâ, Fihî Mâ Fih, s. 194.

6 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.3, s.168

7 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 20987-20990.

8 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.5, s.416

9 Mevlânâ, Mesnevî, beyit 16434.

10 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.3, s.214

11 Mevlânâ, Mektuplar, s. 100.

12 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.3, s.215

Mevlânâ'ya göre faydasız çalışmak bile uyumaktan iyidir: “Yar-i hakiki uğraşır çabalamayı sever. Onun için faydasız çalışmak bile uyumaktan evladır. Şah-ı hakiki, yani insan olan kimse, işsiz, güçsüz değildir. Hasta olmayanın inlemesi ve iş görmemesi şaşılacak şeydir. Oğul, bundan dolayı Hazret-i Rahmân; her an bir şe'n (yeni ortaya çıkan iş) ile tecelli eder (ortaya çıkar)” buyurmuştur.

kadar verilir”¹³ ayetini bilenler işsiz, güçsüz olamazlar.

“O adam da gönlünü kible edinmiş duaya başlamıştı (İnsan ancak çalıştığını elde eder).”¹⁴, “Her kimi altın ve gümüşte, yani servet sahibi olmakta, münferit görürsen, bil ki o kazanmak zahmetine sabır göstermiştir.”¹⁵ Böylece kazanmanın unsurlarından birisi sabır olarak görülmektedir.

Davut Peygamber döneminde yaşayan ve zahmetsizce servet sahibi olmak için “Ya Rabbi mademki beni tembel yarattın, rızkımı da tembellik yolu ile ihsan et” diye dua eden¹⁶ kimseye cevaben Mevlânâ, Davud’un Allah katındaki yüceliğini hatırlatır: “O’nun (Davud’un) - bunun gibi daha yüzlerce - mucizesi vardı.¹⁷ Yüzünün nuru cibetlere sığmazdı, fakat her tarafı parlatırdı. Bu kadar yücelikle beraber Allah, onun bile rızkını çalışmaya bağlamıştı. O kadar yüceliğe sahipken, zırbı yapmadıkça rızkı gelmiyordu. Böyle bayağı ve perişan, yardımdan

mabrum, çok geri kalmış, evinde bucağına kapanmış, felekzede olmuşsun. Bu durumda bulunan bir kimse istiyor ki, ticaret etmeksizin kazanç ile eteğini doldursun. Böyle bir abmak, ortaya atılmış da gökyüzüne merdivensiz çıkayım diyor. Biri istihza ederek der ki: Rızık erişti ve müjdeci geldi, hemen git al... Bir diğeri gülerek: Ey kör ağası gelen hediyeden bize de ver derdi.”¹⁸

Mevlânâ'ya göre faydasız çalışmak bile uyumaktan iyidir: “Yar-i hakiki uğraşır çabalamayı sever. Onun için faydasız çalışmak bile uyumaktan evladır. Şah-ı hakiki, yani insan olan kimse, işsiz, güçsüz değildir. Hasta olmayanın inlemesi ve iş görmemesi şaşılacak şeydir. Oğul, bundan dolayı Hazret-i Rahmân; her an bir şe'n (yeni ortaya çıkan iş) ile tecelli eder (ortaya çıkar)”¹⁹ buyurmuştur. “Bu yolda, yani Allah yolunda, yontul ve kazın. Çalış ve uğraş bir an boş durma, son nefesine kadar bir dem didinmekten kalma!”²⁰ Yaratıcı, her an tecelli eder. Sıfatları aynı zamanda zıtları da içerir. Örnek olarak muhyi, hayat verendir; mümit, hayatı sona erdiredir.²¹

13 Necm, 39: “İnsan ancak çalıştığını erişir”.

14 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 22389.

15 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 5790.

16 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 9150 vd.

17 Sebe, 10: “Andolsun, Davud’a tarafımızdan bir üstünlük verdik. “Ey dağlar ve kuşlar, onunla beraber tesbih edin” dedik. Ona demiri yumuşattık”.

18 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 9175-9181.

19 Rahman, 29: “O her an kâinatta tasarruf etmektedir”.

20 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 1816-1819.

21 Schimmel, Annemarie. Rumi’s World. s. 76.

“Kim zahmet çekerse bir define elde eder. Kim çalışır çabalarsa saadete, devlete erişir.”²² “Nerede çıplak ve muhtaç birini görürsen bil ki o, ustadan kaçmıştır. Kör, kötü ve mahsulsüz gönlünün istediği gibi olmak ve serbest hareket etmek içindir. Eğer ustasının istediği gibi olsaydı kendisini ve hısmını, akrabasını süslemiş olurdu. Her kim dünyada bir ustadan kaçarsa şunu bil ki, devlet ve saadetten kaçmıştır. Ey sanatkâr olan, ceset kazancı için bir sanat öğrenmişsin, bir de din sanatı öğrenmeye teşebbüs et.”²³ Mürit ve yiğit; yol atası, pir ve şeyh... yol

²² Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 18208.

²³ Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 6541-6545.

büyüğünün sözünden çıkmak, hem tarikat hem de esnaf erbabı için önemli bir suçtur.

F. Nafiz Uzluk, çille denilen ve 1001 gün süren usulü Mevlânâ'nın kabul etmediğini belirtir. Çünkü çalışmayı emreden bir dinin temelinde ruhbanlık olamazdı. Fürüzanfer de görüşlerini şöyle dile getirir: “Mevlânâ çille çıkarmak ve onun benzerini sevmez, bunları ortadan kaldırılmış şeyler addeder, müritlerini onlardan men eylerdi. Mesleği olduğu üzere dünya işlerini bırakmaya ehemmiyet verir; fakat hiçbir zaman müritlerini maddi işlerle uğraştırmaktan vazgeçmeye davet etmezdi. İlginin terk edilmesini ve nefsin karar bulmasını husule getirmekte, bedene ait şeylerle

*maddi işleri kemal yollardan birisi olarak sayardı.”
“Dünyanın tembelidir dükkânını yıkan kişi”
sözüyle kişinin işine sahip olması tavsiye edilir. Mevlânâ, işsizlikten ve faydasız işlerden de Allah’a sığınır. “Ey bize dünyadaki zor işleri kolaylaştırmış Allah! İşsizlikten ve faydasız işlerden bizi kurtar.”²⁴*

Bu görüşe karşılık Mevlânâ hayatta iken oğlu Sultan Veled’in kırk günlük halvete yani çileye çekilmek isteğine önce karşı çıkmış, sonra da izin vermiştir. Mevlânâ’dan sonra uygulanan bin bir günlük çileye, mübtedî matbah-ı şerifte başlardı. Bu, az yemek ve az uyumak gibi fizikî mahrumiyetler içiren bu uygulama nefis terbiyesi demektir. Yani Mevlevî çilesinden maksat, bin bir gün hizmet ederek hücreye çıkıp oturmak değil, belki zor hizmetler görerek nefsi yenmektir. Mevlevî dervişi, matbah-ı şerife geldiğinde, kendisine kabiliyeti nispetinde görevler verilirdi. Bu görevler şeyhler tarafından belirlenirdi. Dervişin verilen görevlere herhangi bir itirazı söz konusu değildi. Ayakçılıkla başlanan hizmet silsilesine, sema meşklerine başlanarak devam edilirdi. Mevlevî dervişi yatkınlığına göre mûsikî veya sema meşk etmesi, Mesnevî okuması veya dinlemesi gerekirdi. Bin bir günlük sürenin sonlarına doğru, son sınaama çilesi olan on sekiz günlük bir halvet dönemi de yer alır. Matbah-ı Şerif’te nefis terbiyesini sağlayan hizmetler ve sema eğitimine ek olarak, fikrî eğitim de verilirdi. Dervişlerin kabiliyetleri araştırılır, hangi konulara yatkın olduğu tespit edilir, durumuna göre okuma-yazmadan yüksek tahsile kadar her türlü eğitim verilirdi.

Bununla birlikte, onlara mûsikî, hat, oymacılık, marangozluk,

ahçılık ve bahçıvanlık gibi zanaatlar da öğretilirdi. Mevlevî dergâhlarında Türkçe ile birlikte Farsça, Arapça, Lâtince ve hatta devrine göre revaçta olan Fransızca ve Rumca bile öğretildiği bilinmektedir. Böylece mutfakta başlayan eğitim, zamanla bir sanat eğitimine, akademik bir yapıya dönüşebilmektedir. Bu eğitimi alan dervişler Müderris Dede olabiliyordu. Onun verdiği dersler herkese açık olup, halktan kişiler de bu derslere girebilirdi. Diğer alanlarda eğitim görenler ise dergâhtan çıktıktan sonra bu işleri yapabiliyordu.

Sabri Ülgener’in belirttiği gibi, Max Weber’in İslâm ile ilgili görüşlerini gözden geçirmeyi gerektiren cümlelerini Mevlânâ’nın aşağıdaki sözlerinde bulmak mümkündür. “İslâm’da ruhbanlık yoktur” hadisini Mevlânâ şu beyitlerinde açıklamaktadır:

“Kuş dedi, yapayalnız oturma, Ahmed’in dininde (İslâm’da) ruhbanlık iyi değildir.” “İsa’nın tariki, mücadele ve halvet ve şehvetten ictinabtır (kaçınmaktır). Tarik-ı Muhammedi ise kadının ve erkeğin cevri (eziyet) ve gussalarını (keder, tasa) çekmektir.”²⁵ Çünkü İslâm’da dünyadan kaçmak yerine ona karşı sürdürülecek mücadele aranmaktadır.

Peygamberlerin yolu çalışmaktır: “Peygamberler tacirler gibi ticaret ve istifade ettiler (çünkü kusurlu ve sağlam malları fark ettiler). Renk ve koku tacirleri (yani şekle inanlar ise) çok zarara uğradılar.”²⁶ “Arifin indinde metelik ve altın, aslan ile kedi eşittir derler. Eğer Hak Teâlâ bir meteliğe bereket verirse, yüz bin altının veya daha fazlasının işini görür ve eğer bin altından bereketi kaldırırsa, bir meteliğin işini göremez. Aslan

24 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 4445

25 Mevlânâ, Fihi Ma Fih, s. 82.

26 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 6881.

da böyledir eğer bir kediyi ona musallat ederse, sivrisineğin Nemrut'u belak ettiği gibi, belâk eder.”²⁷

Çalışmanın Gayesi

Birçok mutasavvıfta görüldüğü gibi Mevlânâ'nın tercihi de kazanç ve gayret yönündedir. Nitekim bir beytinde şöyle der: “Ey kimse, sen kendi kısmetini cehaletin ve nankörlüğünden dolayı kendin kestir. Ehil olan kimse kendi nasibini artırır.”²⁸ Bu anlayış, dünyanın yaratılış amacına da uygundur. Bunda Mevlânâ'nın Allah'ın ihsanıdır: “*Hazreti Peygamber demiştir ki: Cenab-ı Hak, balkı yaratmaktan maksadım ihsandır.*”²⁹

Çalışma ile ilgili niyet sadece karın doyurmaya yönelik olamaz. Bedenin ihtiyaçlarını karşılamanın yanında, daha yüce hedefler istenmelidir. “*Muradı ekmek olan kimse, cansız bir şey gibidir. Onunla düşüp kalkmak, inzivanın tâ kendisidir. Eşek gibi onun akli ve fikri hep ottadır. Ondan geç, yoksa hünersiz kalırsın.*”³⁰ Çalışma Allah rızası için olmalıdır: “*Her ne ekersen Allah rızası için ek. Çünkü Allah rızası için yapılmayan bir iş, hiçtir ve hederdir.*”³¹

İnsandaki dürtüler yasakları da beraberinde getirmiştir. Yoksulları doyurmak, kazanmak ve doyurmak şeklinde anlaşılmalıdır:

“Ey tavus! Kanadını yolma, gönlünü ondan kopar. Çünkü mücadele için düşmanın bulunması şarttır. Düşman olmadıkça cihad etmek muhaldir. Şebvet olmayınca da, ondan kaçınma emrine uyman

mümkün değildir. Bir şeye meylin ve isteğin yokken onu yapmamak sabır olmaz. Düşman olmayınca senin orduna ne hacet var? Aklını başına topla da kendini hadım etmeye kalkışma. Zira iffet ve ismet, şehvete merbundur (bağlıdır). Heva ve beves olmasaydı, ondan nehiy de mümkün olmazdı. Nasıl ki ölümlere karşı gaza edilmez. Hak sübhanebu her ne kadar mutlak, yani hiçbir kayıt ile bağlı olmaksızın, (yoksulları doyurun)³² emrini verdiyse de sen onu: kazanın da sonra yoksulları doyurun diye anla... “Külû”, yani yiyiniz³³ emri, şehvet için bir tuzaktır; ondan sonraki “ve lâ tüsriû”, yani israf etmeyiniz nehyi de (yasağı da) iffettir.”³⁴

İnkâr edilecek olan sadece dünyanın ilgi tarafıdır (kibir, gurur, azamet ve gösteriş)! O tarafa gereken dikkati gösterdikten sonra madde ve eşya ile dışardan ilişki kurmanın sakıncası yoktur. Daha önce de zikredildiği üzere Mevlânâ'ya göre, kumaş, altın, gümüş, evlât ve kadın dünya değildir. Ona göre dünya, Allah'tan gafil olmaktır.

Mevlânâ, dünya devlet ve saltanatını külhancılığa, ona sevinen ve mağrur olanı da külhancılık dolayısıyla davul zurna çaldırana benzetiyor:

“Ben külhân reisi ve şahsıyım diye sevinerek, davulcu ve zurnacıları nasıl oldu da başına topladın?”³⁵

Bazı tasavvufi görüşlerde kişinin zorunlu ihtiyaçları göz önüne alınarak insanın, yetecek kadardan fazla yemek istemesi, kendini soğuktan ve sıcaktan koruyacak kadar elbise giymesi ve dünyada gülünç olmayacak kadar

27 Mevlânâ. Fihi Ma Fih, s. 53.

28 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 6768.

29 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 6588.

30 Mevlânâ, Mesnevî, C.4, s. 18

31 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 5031.

32 Mutlak anlamda infak emri Bakara, 195: (Allah yolunda infak ediniz); Mukayyet olarak infak emri, Fatır 29 (size rızık olarak verdiğimiz şeylerden gizli ve aşikâr olarak infak ediniz).

33 A'raf, 31: “Yiyiniz, içiniz, ancak israf etmeyiniz”.

34 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 16754, 16762.

35 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 13491.

yücelikten fazla istemesi münasebetsizlik görülmüştür. Ancak yukarıdaki örneklerle bakıldığında Mevlânâ'nın böyle düşündüğünü söylemek zordur.

Çalışmanın bir amacı vardır: “Hiçbir nakkaş, yaptığı nakış, menfaat ümidi olmaksızın, yalnız nakış yapmış olmak için yapar mı? ...Hiçbir kâseci, kâseyi ancak kâse olsun diye yapar mı? Hayır, içinde yemek yenilmek için yapar.”³⁶. “Hiçbir mukavele kendi aynı, yani mukavele yapılmış olmak, için yapılmaz. O mukavele, bir ticaret elde etmek, bir kâr kazanmak için yapılır.”³⁷

İktisadi Sektörler

Mevlânâ, dünya malına rağbet etmemiştir. Ancak mülk edinmenin insanlar için helâl olduğunu benimsemiştir. Bunu ve kendisinin aşk tutkunluğunu şu sözleriyle belirtir: “Dünya mülkü, maddeye tapanlara, tene tapanlara belâldir. Bizler, zavallı olmayan aşk meleşinin kullarıyız.”³⁸ Mevlânâ'nın eserlerinde tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerine ait sözler mevcuttur. Aşağıda daha çok emek ve ticaret üzerinde durulacağından, bu söz konusu sözler ele alınacaktır. Ayrıca emeğe dayanmayan kazanç yolları hakkındaki görüşlerine de temas edilecektir.

Emek

Mevlânâ, çalışmadan elde edilen geliri haram saymıştır. Süleyman Peygamber'in el emeğini üstün tutarak zembil ördüğünü ve onun kazancı ile geçimini sağladığını belirtir. Yine peygamberlerin, büyük şeyhlerin,

Mevlânâ Müzesi
Mesnevî, Envî, 51 v.2a

ulu bilginlerin, filozofların ve geçmişteki bilginlerin çoğunun birer sanat ve hüner sahibi olduğu belirtilir. Dolayısıyla Mevlânâ, asıl kazancı üretime bağlamıştır.

Bir kimsenin duasıyla mülkiyet intikalinin olamayacağı konusunda Mevlânâ şöyle der: “Ey Müslümanlar! Allah rızası için söyleyin, dua benim malımı nasıl olur da onun eder? Eğer buna imkân olsaydı bütün âlem dua eder, kin ve garazla birbirlerinin emlakini gasp ederlerdi. Dua ile bir şey geçse idi, kör dilenciler, muhteşem ve muazzam birer bey olurlardı.”³⁹. “Bu dua nasıl mal ve mülk sebebi olabilir? Şeriat, bunu nasıl abkâmı arasında kabul eder? Ya satın almak veya biri tarafından hibe olunmak yahut da biri tarafından vasiyet edilmek gibi hallerde sen bir mülk sahibi olursun.”⁴⁰.

36 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 15270, 15273.

37 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 15375.

38 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 24830.

39 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 10004-10006.

40 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 10010-11.

“Kazancı da ziraat gibi bil! Ekmeyince mahsul senin olmaz.”⁴¹. Çalışmayan kimsenin alabileceği bir karşılık yoktur: “Bir kimse çalışmazsa, onun ücreti yoktur. Çünkü insan için ancak işlediği hayırlı işin ücreti, yani sevabı vardır.”⁴²

Mevlânâ, malın nereye harcandığının onun kazanma şeklini gösterdiğine işaret ederek şöyle demiştir: “Maldan sormaya, nereden ele geçirdin demeye hacet yok; nereye harcıyor, ona bakmak gerek.”⁴³ Gerçekten etrafımızda gördüğümüz örneklerde çalışmadan mal sahibi olan haramzadelerin, mirasyedilerin savurgan bir şekilde mallarını harcadıklarına şahit oluyoruz.

Mevlânâ’nın aşağıladığı hiçbir meslek veya iş yoktur. Burada peygamberler örnek gösterilir: “Tunç işçisinin, demircinin yükü külbandan, kazandan kararır; fakat kazanın çevresi de tamamıyla kararır gider.”⁴⁴ “Balık satıcılığı yapmışsa bundan ne ziyan gelmiş Süleyman’a? Şeytan, mülk ve saltanat sahibi olmuşsa ne çıkar, gene şeytandır, gene şeytan.”⁴⁵

Mevlânâ’nın bazı sözleri kanaatimizce manevî dünyaya işaret içindir. Yoksa gerçek dünyayı göstermemektedir: “Gönül bütün malını, gelirini kumara harç eder gider, çırpıplak kaldı mı onun mahzeninden mal-mülk verilir ona.”⁴⁶ Dünyalık için çalışmalar bitmez, tükenmez. Mevlânâ dünyayı, örümceğin eşekarısı avlamasına benzetir. “Dünya ebli, örümcektir adeta, hepsi de eşekarısı avlar-durur; onlardan hiçbirisi de tam olarak usanmaz bu işten.”⁴⁷

41 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 10073.

42 Necm, 39-40: “Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur. Ve çalışması da ileride görülecektir”; Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 14945-15299.

43 Mevlânâ, Mektuplar, s. 37.

44 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.4, s. 30

45 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.4, s. 48

46 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.4, s. 364

47 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.4, s. 377

Gündüz genellikle çalışma vaktidir, gece ise dinlenme zamanıdır: “Gündüz, kazanç zamanıdır, kâr vaktidir amma gece sevdasının bambaşka bir zevki var.”⁴⁸ “Gündüz geçim için; geceyse aşk için; hani, seni kötü göz görmesin diye. Halk uyudu-gitti; fakat âşıklar, bütün gece, Tanrı’yla söyleşmede.”⁴⁹

İnsan, yaşadığımız maddî ve ahiret âleminde iş gücü sahibidir. Yani her ikisinde de amaç vardır: “İki dünyada da ancak senin işin gücün var; hangi işte güçtesin? Doğru söyle.”⁵⁰ Bu dünyada dünyalık peşine düşeni eşeğe benzetir: “Bir arpa kadar altın düşüncesine dalan yuları takılmış, semeri vurulmuş bir eşektir. Sen dostumsun benim, vazgeç eşekten, sat şu eşeği de esenleş, kurtul-gitsin. Salağın biriyisen eşeğin kuyruğuna yapış, gidedur; dilsiz anahtar olmaz zaten.”⁵¹

Tasavvufta “şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır” düsturu gibi, bir üstada intisap etmeden sanatkar olmak makbul sayılmamaktadır. Böylece işyerlerinde çalışma şartları bir disipline bağlanmıştır.

Mevlânâ, sanatı ustadan öğrenmeyi tavsiye eder: “Ey akıl sahibi, sanata çalış. Fakat o sanatın aslını, inceliklerini kerim ve salih bir üstaddan talep et. Birader, inciye sedefin ortasında ara, sanatı da o sanatın eblinden iste.”⁵²

Geleneklerde erkek çocukların babalarının mesleklerini devam ettirdikleri görülmektedir. Mevlânâ, bunu bir hadis-i şerife bağlar: “... Şahı risalet olan Hazreti Mustafa (oğul babasının sırrıdır) buyurmuştur. Bu mana dolayısıyla halk, çocuklarına kemali arzu ile sanatlarını öğretirler

48 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.5, s. 16

49 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.5, s. 13

50 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.5, s. 9

51 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.5, s. 62

52 Mevlânâ, Mesnevî, Bbeyit 17220-21; Sultan Veled, age, s. 140.

de... Cenab-ı Hak, kabiliyetli çocukların reşit olarak yetişmeleri hikmetine bağlı olarak, babalarına ciddi bir hırs ve emel vermiştir.”⁵³

Yine insanlar, bildikleri işleri başka beldelere gitseler de takip ederler: “*Kardeş, incir satana, incir satmaktan daha iyi ne iş olabilir? Birinin sanatı kuyumculuk oldu mu, hangi şebre gitse kuyumcu kimdir?*” diye sorar.”⁵⁴

Ticaret

İşlâm dini ticareti teşvik etmiştir. Yukarıda ele alındığı gibi, Mevlânâ’nın yaşadığı dönemde Anadolu’da ve Konya’da ticaretin geliştiği bilinmektedir.

İktisatta malın fiyatını belirleyen arz ve taleptir. Talep, istek ve arzu anlamına gelir. Tüketicilerin her gördüklerini arzulamaları doğaldır. Ancak ekonomik anlamda bir satın alma isteğinin talep olabilmesi için bunun satın alma gücü ile desteklenmesi gerekir. Mevlânâ da bunu belirtir. Ancak onun hedefi maddi anlamda talep olmayıp, mana ikliminde aşk sermayesine kavuşmaktır: “*Dünya balkı, dünyaya bağlı kişiler, hakikat pazarlarında, mana tüccarlarından bir şey olmak istemezlerse, onlara gerçek bir müşteri olmazlarsa satış olur mu? Bazen, alıcı olmadan da mallara bakılır. Sadece mala bakmakla iktifa eden o abmağa mal satılabilir mi? Zaten onun, sizin mane’i malınızı almaya kabiliyeti de yoktur. Bu kaça, şu kaça diye sorar durur. Bu sormakta vakit geçirmek, alay edip eğlenmek içindir. O can sıkıntısından ötürü, senden kumaş ister durur. O, ciddi bir müşteri değildir, o kumaş aramıyor. Kumaşa yüz kere bakar, yine beğenmez, geri verir. Onda kumaş alıcılık hali*

*yok, o rüzgâr ölçüyor. Nerde ciddi bir müşterinin gelişi, alış-verişi, nerde bir serserinin alayı, gönül eğleyişi? Cepte bir metelik bile yok, ne ile cübbe alacak? O gönül eğlendirmek için dolaşıp duruyor. Alış-veriş için bir sermayesi yok, artık onun çirkin suratı, alayı ne oluyor? Bu fani dünya pazarında sermaye altındır. Öteki dünyanın sermayesi de aşktır, ağlayan iki gözdür. Elinde parası olmadan, pazara gidenin ömrü boşuna geçer, pazardan eli boş döner.”⁵⁵ Sultan Veled de dünyayı buğday gösterip arpa satan kimseye benzetir. Yine ona göre dünya, insanları baştan çıkaran güzel ve genç görünen yaşlı kadına benzer. Bu yaşlı kadın doğru yoldan saptırmaya çalışır, kötüyü iyi, iyiyi ise kötü gösterir. Hâlbuki ahiret gamı meyve veren bir hayattır. Mevlânâ’nın dilinden tüccardaki kâr saikinin sebebi şudur: “*Bütün esnaf ve tüccar: Malımızı verip kâr elde edeceğiz diye çarşı ve pazardaki dükkânlarına bağlanmışlardır. Dağarcıktaki altın, sahibi bir kâr elde etsin diye, ısrarla oturmuş beklemektedir. Bir tacir, yüksek fiyatla bir kumaş görürse, kendi kumaşına olan muhabbeti zail olur ve kendisinininkini satıp diğer kumaş almak ister. O tacir, kendi kumaşında ticaret ve kâr görmediği için, gördüğü kumaşa heves etmiştir. Bir âlim de başka bir ilmi, hüneri ve sanatı, şeref ve meziyet hususunda kendininkilerden üstün görmedikçe onları tahsile heves etmez.”⁵⁶**

Ticaretle uğraşanlar, müşterilerine mal satabilmek için çeşitli pazarlama metotları uygular. O, dönemini şöyle anlatır: “*O güzel yüzlü tacirin nesi var? Pazarımızda pahası ne kadar mallarının? O, işveler satar, dinleme sen; malını mülkünü iste bakalım nesi var? Peşin parasını al, bakalım ne kadardır? Geri kalan parasından hırsıza ne var; ne yok? Temizliğe,*

53 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 15500, 15503.

54 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.5, s.281

55 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 21235-21244.

56 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 11758-11762.

*boşluğa dair nesi var; çekmek için
elîm, terazîm yoksa onu söze getir de
ölümsüzlük şarabına dair nesi
varsa; bir koku al bakalım.*⁵⁷

İnsanın çarşı ve pazarlara
meyli. Mevlânâ şöyle der:
“Halk da cinlere benzer..
Şebvet, onları dükkâna,
alışverişe, mahsule ve
yiyeyeğe çeken zincirdir.
Bu zincir, korkudan
şaşkınlıktan yapılmıştır..
Sen bu halkı zincirsiz
görme... O zincir, onları
kazanca, ava, madene ve
denize çeker.”⁵⁸

Ticaret erbabı bazı
hallerde hallerinden
şikâyet eder durur. “Satın
almasa da pişman olur, satın alsa
da pişman; görülmemiş bir alış-
veriş. Satın-alırsa keşke der, hepsini
ben alsaydım. Satın-almazsa elini dişler-
durur; umutsuz bir hale düşer, yerlere serilir,
bor hakir olur.”⁵⁹

Günümüzde ticaretle uğraşanlar geçen
yıla kadar genellikle enflasyondan şikâyet
ederlerdi; enflasyon hadleri düşmeye
başlayınca kâr hadlerinin azlığından şikâyet
eder oldular. Mevlânâ, onların durumlarını
adeta resmetmiştir. Tüccarlar genellikle,
para alırlarken hoşlanırlar, para verirlerken
suratları değişebilir: “Tacirin eli, para sayarken
titrer, o'dur kumaşın kadrini bilen.”⁶⁰ “Binlerce
tacir, kâr etmek için sefere çıkar; Tanrı hükmünün

*velvelesi canında ne sabır bırakır,
ne karar.*⁶¹ “Merkep satanlar,
sureta bir birine hasım olurlar;
fakat böyle yapmakla alış-
verişin anahtarını elde
ederler.”⁶² Burada, rekabet
anlatılmaktadır.

Piyasada alıcı satıcının
bilgileri asimetriktir.
Bazı hallerde alıcı, bazı
hallerde ise satıcı eksik
bilgiye sahip olabilir.
Bu sebeple İslâm
hukukunda, aldanmamak
için ihtiyatlı davranan
kimsenin muhayyerlik
(malı geri verebilme)
hakkı vardır. Mevlânâ
bu haktan bahseder: “O
garip kişiye de ki: Satarken
dikkat et, seni aldatmasınlar.

Satarken aldanmaktan korkuyor
isen Peygamberin öğrettiği gibi, geriye
almada üç gün muhayyer olarak onları
sat de.”⁶³ Cenâb-ı Allah, Kur’ân-ı Kerîm’de⁶⁴

ihlikâr yapanlara (karaborsa ve tekeller),
ticaret adına yaptıkları olumsuzlukla ilgili
olarak, büyük bir azap vaat etmektedir.

Mevlânâ bazı örneklerini insanların çok
kullandıkları para ile vermektedir. Bu husus
da yaşadığı dönemde ticaretin canlılığının bir
göstergesidir. Paraların üzerlerine döneminin

61 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.3, s.194

62 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 15398.

63 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 23947-8.

64 Tevbe, 34-35: “Ey inananlar! Hahamlar ve rahiplerin çoğu, insanların mallarını haksızlıkla yerler. Allah yolundan alıkoymalı. Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarf etmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele. Bunlar cehennem ateşinde kızdırıldığı gün, alınları, bögürleri ve sırtları onlarla dağlanacak, “Bu, kendiniz için biriktirdiğinizdir; biriktirdiğinizi tadın” denecek”.

57 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.5, s.264

58 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 13559-13561.

59 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.5, s.190

60 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.6, 114

padişahı veya kralının adı yazılırdı. Çünkü para basmak, hâkimiyet göstergesidir. İlk devir İslâmî paralarının üzerinde de İslâmî simgeler kullanılmıştır. Mevlânâ bunu şöyle dile getirir: “*Yeni bir buyruk ver zamanın padişabısm. Yeni bir para bastır, sultansm sen.*”⁶⁵ Mevlânâ, para konusunda bir benzetme ile peygamberin ümmetinin kıyamete kadar süreceğini şöyle ifade etmiştir: “*Altın ve gümüş paraların üstüne basılan peygamber adları, kıyamete kadar onların doğruluğuna alamettir. Padişahların sikkeleri daima değişir. Hazreti Ahmed (Mubammed) sikkesi ise kıyamete kadar bâkidir. Gümüş yabut altın akçe safhasımdaki sikkede bir mümkün adının devam ettiğini göster bakalım.*”⁶⁶

Çarşılar

Ticaretin gelişmişliğiyle, Mevlânâ’nın yaşadığı dönemde Konya’da pek çok çarşının olduğu bilinmektedir.

Hatta hayvan pazarı hakkında O, şöyle söyler: “*Eşeklerin pazarına gittim, o yana, bu yana bakındım... Gözüm, gönlüm eşeğe de doydu, eşeğin sahibine de.*”⁶⁷

Mevlânâ, beyitlerde yerel iktisâdî öğelere de sıkça yer verir: “*Batıda bulunanın yiyeceği Endülüsten gelir, doğuda bulunan da Hürmüzün nimetiyle beslenir.*”⁶⁸, “*Yeryüzünün pazaryeri dağıldı, yıldızların pazarını seyret.*”⁶⁹; “*Bugün Konya’da yüzlerce ayyüzlü güzel gülüp durmada; yani senin anlayacağın, Larendeden şeftali geliyor*”⁷⁰ sözleri Larende (bugünkü Karaman) beldesinden Konya’ya şeftali geldiğini

gösteriyor. Nitekim Mevlânâ, pazar yerlerini de gezerdi.⁷¹

Selçuklular döneminde serbest ticaretin olduğu bilinmektedir. Buna karşılık Osmanlılar döneminde devlet tarafından mal ve hizmetler için narh konulmuştur. Mevlânâ, çarşılarda kâr hadlerinin yüksekliğini şöyle belirtir:

“*Kârı, ticareti kat kat artan şevk çarşıları, ne de güzel çarşılardır; ışığında güneşin bile yeni Ay gibi görüldüğü nur, ne kutlu nurdur.*”⁷² Çoğu örneklerde olduğu gibi burada da ticârî hayattan bahsedilerek Mevlânâ döneminde ticaretin canlılığı anlaşılmaktadır. “*Dükkânımız da sensin, kazancımız da sen, kârımız da sen; o yüzden her gün, bizi çekersin, işten-güçten, kârdan-kazançtan edersin. Ne diye dükkâna gidelim? Madenimiz de sensin, dükkânımız da sen. Çarşıya pazara nasıl varalım? Pazarımız sensin bizim.*”⁷³

Mevlânâ’nın yaşadığı dönemde çarşılarda kalp para kullanımının önemli olduğunu, onun ayeti delil getirerek tehdidinden anlaşılmaktadır; “*Kalp para verme, bil ki müşteri aldanır; “Eyvablar olsun her mal toplayıp sayana”*⁷⁴ tehdidinden kork.”⁷⁵

Pazarlarda resmî görevliler muhtesip (ihtisap ağası) ve pazarbaşı bulunmaktaydı. Mevlânâ, aşağıdaki sözlerinde bunları ve pazardaki bazı durumları anlatmaktadır. Çarşı ve pazarlarda müşteri ayartma ve hilekârlıkla ilgili çeşitli hikâyeler vardır: “*Pazarda bir köylü çocuk var; düzenci, lafazan, pek hilebaz. Muhtesip de onun elinden derde girmiş, pazarbaşı da... Bozacıdan eczacıya dek berkes ondan feryad etmekte. Ne diye*

65 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.5, s.199.

66 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 15260-15262.

67 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.7, s.208

68 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.1, 1-69.

69 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.1, 1-67.

70 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.2, s.170.

71 Ahmed Eflaki, age C.1, s. 169.

72 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.3, s.474

73 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.2, s.459

74 Hümeze, 3.

75 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.4, s. 349

pazarı yıkamadasın; elini uzatma, sus utan dediler mi, yüzlerce abd eder; artık yapmam; tevbe ettim, marangoz gibi sizden bir kıymık bile koparmam artık der. Bundan böyle kötülük etmem, akıllandım ayıldım der... Kötülüğten ben de yaralandım, uyandım artık. Derken komşusunun yağdanlığını alır götürür; rehine kor; aldığı paranın hepsini de şarapla, çengiyle bürünerek yer gider. Tutar bir yana atar kendini, öylesine bir hasta görünür ki görsen, bir yıldır sıtma çekiyor, erimiş-gitmiş dersin. Bu da bir düzendir; bir yoksul görsün de onu hasta sansın, ona acısın diyedir. Herkese, benim filan yerde filan adamla şu kadar gümüşüm, bir hayli altınım var; bu hastalık yüzünden bana kim bir yardımda bulunursa karşılık olarak yüz katını vereceğim der. Bu yolla da rehin olarak, borç olarak ister-istemez birçok başı tıraş eder; birçok kişiyi dolandırır. Borç veren işi anlayınca başına topraklar serper; bu inafsızın yüzünden yaka yırtar... Bir dili vardır; yüz arşın uzun; görünüşte şeker mi şeker... Fakat açtığı yaraya bakarsan görürsün ki o ağız, yılanlarla dolu bir kuyuymuş...”⁷⁶

Sanatkârlardaki bazı hususlar da dile getirilmektedir: “Hırsız terzi, fırsat buldu mu boya tam gelen kumaşı kısaltır gider.”⁷⁷ Yine, çarşılarda terazi kullanılmıştır: “Dünyada terazisiz bir pazar görmedim; fakat dünya, bir uğurdan ölçülüdür de neden onun terazisi yok?”⁷⁸ “Hepsi de terazi gibi, arşın gibi, mehenktaş gibi dilsiz, fakat çarşı-pazarda kadılık etmede, hüküm vermede.”⁷⁹

Mevlânâ, şehirlerarasında bulunan köylü pazarının özelliklerini de anlatır: “Bizim dilimiz, dudağımız, şehirlerarasındaki köylü pazarına benzer; her yandan alış-veriş için oraya gelirler. Dolandırıcılardan, kalp akçelerle alışveriş yapanlar ve kusurlu kumaşların satıldığı yerd o köylü pazarı.

Kıymetli malların, baba biçilmez kumaşların ve çok değerli incilerin bulunduğu yer de orası idi. O köylü pazarında, kim daha fazla alış-verişten anlar, dil dökmelerini, müşteri kandırmasını becerirse, kim geçer akçe ile kalp akçayı daha fazla ayırt etmesini bilirse o kazanır; kâr ederdi. Köylü pazarı, işini bilen adama kâr yeri, kazanç yeri olur; işini bilmeyene ise körlüğü yüzünden zarar yeri kesilirdi. Âlemin cüzlerinden her biri, gabiye, kafasız adama çözülmez bir düğümdür. İşini bilene, ustaya ise düğüm çözüştür. Bu dünya, birine şükürdür; diğerine zehir... Birine lütuftur; öbürüne kabır.”⁸⁰ Burada belirtilen özelliklere göre köylü pazarı; kusurlu ve değerli malların bulunduğu herkesin alış-verişe geldiği pazardır. Buradaki satıcıların alış-verişten anladıkları, müşteriye mal satmak için iyi dil döktükleri belirtilmiştir. Yine piyasada geçer akçe ile kalp paranın da kullanıldığı, ancak bunu anlamamanın maharet istediği anlaşılmaktadır. Mevlânâ, mevcut bir pazarda kâr elde etmenin yollarını da belirtmiş olmaktadır. Bir görüşe göre köylü pazarı, Yabanlu pazarıdır. Şehirlerarasında bulunan Yabanlu’ya çeşitli ülkelerden mal gelirdi.

Şems-i Tebrizi, Hüsameddin Çelebi’nin kendisine pek çok mal verdiği halde içinden sadece bir dirhem aldığı kaydedilir. Şems-i Tebrizi, Konya’ya geldiğinde üç dirhem-i sultânî bulmuştu. O dönemde yüz yirmi pul bir dirheme karşılık geliyordu. Kaliteli ekmek, bir pula satılmaktaydı. Şems-i Tebrizi, her gün bir ekmek alıyor; yarısını kendi yiyor, yarısını da fakirlere veriyordu.

Emeğe Dayanmayan Kazanç Yolları

Mevlânâ, dünya hevesinin insan ruhundaki birikme ve boşalmalarını herkesten güzel anlamış ve anlatmıştır. Çözülme döneminde

76 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.7, s.667

77 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.5, s.218

78 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.3, s.376

79 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.5, s. 145

80 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 24692-24697,

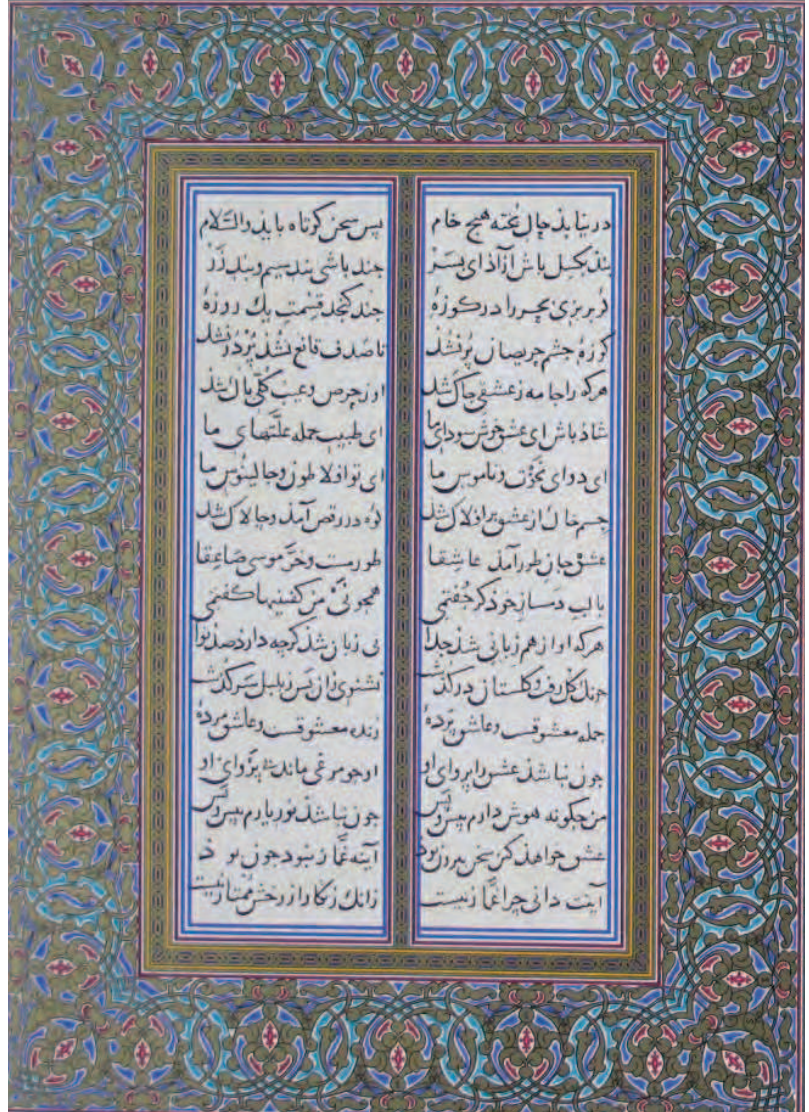
normal geçim yollarını kullanamayanlar, türlü yollarla zenginleşme merakına kapılmışlardır. Define, altını toprağa çevirme, simya ve astroloji, dua-keramet bunlardandır. Mevlânâ'nın sözleriyle: “*Arşunla ölçerler ve bazerganlara satarlar ve anın mukabilinde... Bu güna sanattan ve sarmaşık dolaşık hile ve badiyatla bazerganın sim ve zerrin kaparlar.*”⁸¹, “*Herkes bir hayale kapılmış, o hayalin maskarası olmuş, yine o hayal şevkiyle ve define bulmak ümidiyle köşeyi, bucağı kazmaya kalkışmıştır. Bir şahıs, hayal şevkiyle olan teşebbüsünü büyük tutar, dağlardaki madenlere teveccüh ederek onları işletmeye kalkar. Diğer biri inci avlama hayaliyle denize dalar, kumlara yapışık istiridyeleri bıçakla kesip boynunda asılı torbaya doldurmak için birçok meşakkat çeker. Üçüncü bir şahıs, papaz yahud târik-i dünya olmak için kiliseye manastıra kapanır, dördüncü kimse de hırs ile çiftçilik tarafına gider.*”⁸²

Benzer bir yorum İbn Haldun’a aittir. O’na göre zenginlik ve refaha ulaşmak isteyen kimselerin önlerinde iki yol vardır. Birincisi bizzat çalışarak üretmek ve kazanç sağlamaktır. Buna imkân bulamıyorsa siyâsî bir mevki ele geçirerek gelir sağlar veya siyâsî mevki sahiplerine yaklaşıp onlara dalkavukluk edip ihsan ve lütufla geçinebilir. Buna karşılık başkalarına yaltaklanmayı gururlarına yediremeyenler yoksul ve sade bir hayat sürmek zorunda kalırlar. Mevlânâ, rahat yaşamak isteyenlerin durumlarına şöyle işaret ediyor: “*Halk yani insanların çoğu, debdebe ve darat (debdebe) sahibi olmak için horluk çeker ve yüzüsu dökerler, izzet ve saadet bulmak ümidiyle hakarete katlanırlar.*”⁸³

81 Mevlânâ, Mesnevî, C.5, s. 134. Mevlânâ'nın altın ve gümüş para ile uğraşan müritleri olmuştur. Ahmed Eflaki, age C.1, s. 186.

82 Mevlânâ, Mesnevî, beyit 16514-17.

83 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 5069.

Rasyonel olmayan kazançlar, soygun ve yağmacılık, define arayıcılık, halkın kolay kandırıldığı hallerde türlü hile ve desiselerle kandırma, ayartma ve benzeri kazançlar tarihte kötülen kazançlardır. Burada rasyonellik, siyâsî ve spekülasyon yolları gibi rasgele kazançları düşünmeden, özellikle iktisâdî faaliyetlerin hesaplı ve objektif

Mesnevî, Mevlânâ
Müzesi env. 51

Mesnevî

bir çalışma sonunda getirilecek kazanç için çalışmaktır. Gündelik maişet dışında kazancın en kestirme yolu, yukarı kademelere bağlanmak olmuştur. Ancak kazanç ve kâr hırsını dağınık bir halden çıkarıp disiplinli bir iş hayatına dönüştürmek önemlidir.

Mevlânâ, emeğe dayanmayan kazanç yollarından bazılarına temas etmiştir.

Mirasyedilik

Mevlânâ, mirasın bir hak olduğunu inkâr etmemiştir. Ancak miras malının kolay elde edildiğinden dolayı çoğu zaman kolay elden çıkabileceğini görerek bu malın niteliğini ve mirasyedileri şöyle anlatmıştır:

“Maldan, akardan nice mirasa konmuş bir adam vardı. Bu adam, konduğu mirasın hepsini yedi, bitirdi. Çırıl çıplak kaldı. Ağlayıp sızlanmaya başladı. Zaten, miras malının vefası yoktur. Mirası bırakan da, murada ermeden geçip gitmiştir. Mal da ondan ayrılmış kalmıştır. Mirasa konan da, o malın kadrini, kıymetini bilmez. Çünkü o, kolay buldu. Ter dökmeden, çalışıp çabalamadan elde etti. O mal için pek o kadar zahmete katlanmadı. Ey insan, sen de, Hakk'ın lütfuna mirasçı oldun. Hak sana bu canı bedava verdi de, o yüzden, canın kadrini, kıymetini bilmiyor miras yiyen gibi onu harca yııp duruyorsun.”⁸⁴

Hilekârlık

İktisâdî düzende ölçüyü ve tartıyı düzgün yapmak önem taşır. Nitekim hem ayetlerde hem de hadislerde ölçü ve tartının düzgün olmasının gereği ifade edilir. Mevlânâ, ölçü ve tartıda hilekârlık yapan, sonra da yaptıklarından pişman olmayanların öte dünyadaki durumlarını anlatır: “Ne yaptığım zulümlerden yana yakıla coşarak bir tevbe ettim, ne de ağlayıp sızladım, ey buğday gösterip arpa satan adam. Sen teraziyi doğru tutmazdım, azgınlıkla terazin eğriydi. Artık mükâfat terazisinin doğru olmasını niye beklersin? Hainlikle, eksik tartmada adeta sol ayak kesilmişti. Nasıl olur da amel defterin sağ elinden verilir.”⁸⁵ Teraziyi eğri tutan, yani haksız yere başkasının malını yiyenler, ahirette de amel defterlerini sol ellerinden alırlar. Amel defterinin

84 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 24615-24618.

85 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 17992-17993.

sol elden alınması demek, cehennemliklerden olmak demektir. Mevlânâ, yaşadığı toplumdaki problemleri de sıkça dile getirmiştir. Bunlardan birisi şehirdeki yankesicilerin çokluğu ve bunların yüzüstü davranışlarıdır: “*Şehir, aklı çelen yankesicilerle dolu; hem çalarlar hem de çaldıkları için el emeği isterler.*”⁸⁶

Definecilik

Define arama ile madencilik karıştırılmamalıdır. Mevlânâ, bir fakirin üstünde “Bir kubbenin yanında dur, yüzünü kibleye çevir, bir ok at, nereye düşerse orada bir define vardır” yazılı bir kâğıdı ele geçirmesinin hikâyesini şöyle anlatır:⁸⁷ “*Şu atasözü, dünyada söylenir, durur: Bilgisizlerin canı azapta gerek. Çünkü bilgisiz, ustadan utanır, gider, yeni bir dükkân açar. Ey tecrübesiz kişi, ustana sormadan, onun fikrini almadan açtığın o dükkân, kokmuş, akreplerle, yılanlarla dolu bir dükkândır... Define arayan fakire de ok atmak hüneri perde oldu. Hâlbuki aradığı şey bazardı, koynunda idi. Nice ilim, nice akıl nice anlayış, nice zekâ vardır ki hakikat yolcusuna gulyabani kesilir, yolunu vurur.*”⁸⁸ Mevlânâ burada define arayanlara, hakiki definenin insanın kendi birikimleri ve yetenekleri olduğunu hatırlatıyor.

Dilencilik

Mevlânâ dilenmeyi yasaklamıştır: “*Biz, kendi dostlarımıza dilencilik kapılarını kapattık. Dostlarımız ticaret, kitabet veya herhangi bir el emeği ve alın teri ile geçimlerini temin etsinler. Biz Hazreti Peygamberin “Gücün yettikçe, istemekten sakın”*”⁸⁹

emrini yerine getirdik. Bizim müritlerimizden kim bu yolu tutmaz ise, onun bir pul kadar değeri yoktur”.⁹⁰

Mevlânâ, cömertliği tavsiye eder, cimrileri kötüler. Bir keresinde kızı Melike Hatun kocasının cimriliğinden bahsettiğinde ona cimrilerle ilgili bir fıkra anlatmıştır.⁹¹ Cömertliği ile tanınan ve daima borç içinde olan bir şeyhin durumunu da anlatır.⁹² Kibrin kötü olduğunu fakat dilencinin kibrinin daha kötü olduğunu da şöyle anlatır Mevlânâ: “*Kibir çirkin bir şeydir. Fakat dilencilerin kibri daha çirkindir. Kışın soğuk ve karlı bir günde ıslak elbiseye benzer.*”⁹³

Sonuç

Mevlânâ Celaleddîn-i Rûmî, 13. yüzyıl Selçuklu Türkiye’sinde yetişmiş bir İslâm mutasavvıfı ve şairidir. Tasavvuf erbabı gibi onun da madde-insan ilişkisi konusunda belirgin görüşleri vardır. Eserlerinde yaşadığı ve tavsiye ettiği hayat anlayışında, maddeye ve insana bakışını yansıtmıştır. “Dinde ruhbanlık yoktur”, hadisinde de ifade edildiği gibi onun anlayışında dünyayı terk etmek yoktur.

Mevlânâ’ya göre dünya, Allah’tan gafil olmaktır; yoksa mal, mülk, ticaret ve kadın dünya değildir. Dünya-insan ilişkisini gemi-su ilişkisine benzetir; geminin yüzmesi suyun varlığına bağlıdır. Hayatın devamı için dünyaya ihtiyaç vardır. Gemi, su aldığı anda batır; insan da kalbine dünyaya yer verirse amacını kaybeder. Yoksa dünya insanın dışında değildir; onun içinde aramak gerekir.

86 Mevlânâ, Divan-ı Kebir C.4, s. 170; Pazarlarda yankesicilik yapanlara Mevlânâ döneminde de rastlanır. Ahmed Eflaki. age C.1, s. 319.

Mevlânâ’nın müritlerinden aslı Rum olan Alaeddin Siryanus, önceden hilekar ve yaman bir yankesiciydi. Ahmed Eflaki. age C.1, s. 327.

87 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 22313 vd.

88 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 22768-70, 22773-4

89 Peygamberimiz bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Dilenmek yüz

karasıdır. Kişi dilenmek suretiyle kendi yüzünü lekeler. Sadece devlet başkanından hakkını istemesi veya zaruret sebebiyle dilenmek böyle değildir”. Tirmizi, Zekât 38; Nesai, Zekât 93; Nevevi, age, C.3, s. 337.

90 Ahmed Eflaki. age C.1, s. 213; Fütüzanfer B. age s. 177.

91 Ahmed Eflaki. age C.1, s. 254.

92 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 4357 vd.

93 Mevlânâ, Mesnevî, Beyit 2322.

Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı
Mevlana Kültür Merkezi. Çimenlik Mahallesi. Aslanlı Kışla Caddesi. No:8
Karatay/KONYA